

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Ірина Климюк,
доктор філософії,
викладач кафедри адміністративного
і кримінального права
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара
ORCID: 0000-0002-9881-6539

Анастасія Іленко,
студентка юридичного факультету
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара
ORCID: 0000-0003-4736-8956

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-42-9>

УДК 343.1

Медіація в кримінально-правових відносинах

Постановка проблеми. Оскільки конфлікти є невід'ємною частиною людської природи, до медіації в той чи іншій формі люди зверталися протягом багатьох століть [8]. Ще Марк Туллій Цицерон у роботі «Про обов'язки» писав: «Так как существуют два способа разрешения споров: один – путем переговоров, второй – путем применения силы; так как первый способ свойственен людям, а второй – животным, то следует прибегать к последнему лишь в случае, если нельзя воспользоваться первым» [7]. Тому одним із найбільш

цивілізованих механізмів вирішення спорів виступають мирні засоби, до яких належать переговори та процес мирного вирішення спорів, який отримав назву «медіація». Проте необхідність застосування інституту медіації в кримінально-правових відносинах продовжує залишатися дискусійною. Існують як прихильники, так і противники застосування інституту медіації в кримінальному процесі. Його прихильники наполягають на принциповій змістовній різниці між примиренням і медіацією та закликають до його

негайної імплементації. Противники ж вбачають у ньому завуальовану форму інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим і стверджують, що він лише закріпить змогу більш забезпечених верств населення відкупитися від потерпілого та уникнути кримінальної відповідальності [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інституту медіації в кримінально-правових відносинах свідчить про те, що тема залишається актуальною протягом багатьох років. Дослідженню проблемних аспектів застосування медіації в кримінально-правових відносинах присвятили увагу видатні науковці, а саме: Р.Ф. Аракелян, О.М. Бобров, Т.А. Денисова, І.І. Ємельянов, В.В. Землянська, О.М. Коваленко, В.Т. Маляренко, Ю.І. Микитин, О.В. Таран, В.В. Топчій та інші вчені. Проте певні аспекти застосування інституту медіації залишаються дискусійними та потребують наукового аналізу. Зокрема, потребує уточнення процедура застосування медіації, встановлення статусу «медіатор» та відповідності якостей такої особи сприяти укладенню угод про примирення в кримінальних справах.

Мета роботи полягає в дослідженні інституту медіації у кримінально-правових відносинах. Для досягнення поставленої мети в роботі розв'язуються такі **завдання**: 1) провести аналіз інституту медіації на відповідність норм міжнародно-правового характеру та національного законодавства України; 2) дослідити статус «медіатора» в кримінально-правових відносинах.

Виклад основного матеріалу. Медіація є в багатьох галузях права як міжнародного, так і національного законодавства, наприклад, під час розгляду кримінальних справ, цивільних, адміністративних, трудових або іншого роду спорів. Робота присвячена дослідженню інституту медіації в кримінально-правових відносинах, адже

певні аспекти їх застосування якісно відрізняються від інших галузей права та потребують подальшого, в тому числі наукового, аналізу.

Термін «медіація» у перекладі з латинської «mediare» означає «бути посередником», з англійської мови «mediation» перекладається як «посередництво, клопотання та заступництво» [5, с. 233]. Офіційно інститут медіації було запроваджено у 1992 році, коли Європейський комітет із проблем злочинності для оцінки досвіду у сфері медіації та її співвідношення з традиційною системою кримінального судочинства запропонував утворити Експертний комітет із питань медіації в кримінальних справах (далі – Експертний комітет) [1]. З того часу минуло майже 30 років і нині можна вважати, що інститут медіації в Україні існує та застосовується, але як і в усьому, досконалість не має меж.

Нині зареєстровано Проект Закону України «Про медіацію» (далі – Проект) № 3504 від 19.05.2020 року, який протягом року так і не набув чинності. З чим це пов'язано? Причин може бути кілька. Можна припустити, що одним із найважливіших аспектів є відповідність міжнародно-правовим нормам, без дотримання яких процедура медіації взагалі втрачає свою сутність. У Проекті зазначено, що медіація є добровільною, позасудовою, конфіденційною, структурованою процедурою, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [10, ст. 1]. Відповідно до п. 1 ст. 2 Проекту медіація «може застосовуватися у будь-яких конфліктах (спорах) <...>, під час укладання угод про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим та в інших сферах суспільних відносин» [10, п. 1 ст. 2]. Тобто наслідком дії інституту медіації буде примирення між сторонами кримінального провадження до або під час судового

розгляду. Науковець Ю.І. Микитин під примиренням розуміє добровільну відмову потерпілого від поданої ним заяви про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин (якщо справу ще не порушено), або прохання закрити вже порушену щодо винного кримінальну справу [9, с. 9]. Таким чином, внаслідок примирення особа звільняється від кримінальної відповідальності за вчинене діяння. Кримінальний кодекс України містить ст. 46, яка передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, а саме: «Особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заповідяну шкоду» [3, ст. 46]. Вищезазначене свідчить про наявність певних обмежень в українському національному законодавстві, чого, зокрема не містять норми міжнародно-правового характеру, такі як: Рекомендація N R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах, прийнята Комітетом міністрів на 679-й зустрічі представників Комітету від 15 вересня 1999 р. [12], як і Рекомендація R (85) 11 Комітету міністрів державам-членам стосовно положення потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу від 28 червня 1985 р. [11].

Відповідно до першого принципу Рекомендації N R (99) 19, медіація в кримінальних справах повинна мати

місце тільки тоді, коли всі сторони добровільно дійшли згоди з цього приводу. Сторони також можуть відмовитися від своєї згоди на будь-якому етапі проведення медіації [12]. Тобто навіть, якщо сторони дійшли згоди та підписали угоду про примирення, якщо справа пов'язана, наприклад, із порушенням правил безпеки дорожнього руху під впливом алкогольних чи наркотичних засобів, якщо це призвело до смерті людини, сторони не зможуть підписати угоду про примирення. Передбачені законодавцем правила досить обґрунтовано відображають реалії кримінальної ситуації, оскільки за статистичною інформацією Патрульної поліції України за 2020 рік відбулось 4145 дорожньо-транспортних пригод, внаслідок яких загинули 1204 особи та було травмовано 5893 особи [13]. Кримінально-процесуальний кодекс України (далі – КПК) також містить Главу 35 [4, гл. 35], яка передбачає кримінальне провадження на підставі угод, і вони узгоджуються з нормами Кримінального кодексу України, проте мають і свої відмінності, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 469 КПК, угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника. Можна зазначити, що медіація є одним із ключових шляхів налагодження кримінально-правових суперечок без застосування покарання.

Таким чином, медіація у кримінально-правових відносинах є засобом встановлення домовленостей між потерпілим та підозрюваним або обвинуваченим, про відсутність складу злочину або кримінального правопорушення, або звільнення від кримінальної відповідальності шляхом переговорів, із можливістю надання компенсації стосовно кримінальних

проступків або необережних нетяжких злочинів, які особа вчинила вперше, крім корупційних кримінальних правопорушень, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Наступним, не менш важливим аспектом виступає дослідження статусу «медіатора» у кримінально-правових відносинах. Відповідно до Проекту Закону України «Про медіацію», медіатором є незалежна, нейтральна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію і не має повноважень щодо прийняття рішення по суті конфлікту (спору) [10, ст. 1]. Розділ II Проекту містить вимоги до медіаторів, зокрема, підготовку у сфері медіації здійснюють заклади освіти, а також організації, що забезпечують проведення медіації, суб'єкти господарювання незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, що мають право надавати послуги у сфері медіації або організувати їх надання відповідно до законодавства [10, ст. 10]. До того ж норми Кримінально-процесуального кодексу України також містять вказівку щодо обмеження суб'єктного складу медіаторів та наявності певних знань, що повною мірою відповідає вимогам міжнародно-правових актів. Відповідно до ч. 1 ст. 469 КПК, домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Очевидно, що з метою застосування цих норм необхідні самі медіатори.

Відповідно до Гар-Аналізу впровадження інституту медіації в Україні нині не існує єдиної організації, яка б навчала та проводила курси модераторів [6, с. 8], проте існують різноманітні об'єднання, в тому числі приватного характеру, які взяли на себе цю роль. Національна асоціація медіаторів в Україні [2] створює умови для підвищення якості знань медіаторів, проте ми бачимо, що система навчальних курсів потребує розвитку та більш широкого застосування. Зокрема, законодавство не передбачає наявності юридичної освіти для здійснення процедури медіації, що викликає ще одне запитання: «яким чином, людина без вищої юридичної освіти зможе якісно допомогти сторонам по справі у кримінальному провадженні?». Можливо і зможе, проте наскільки кваліфіковано? Та, з іншої сторони, чому слідчий або прокурор не можуть виступати в ролі медіаторів, якщо ці особи з професійної точки зору обізнані як у нормах національного законодавства, так і у матеріалах по справі? Тому ми пропонуємо надати їм таку можливість та забезпечити для них заохочення, наприклад зараховуючи угоди про примирення як розкриті справи або у вигляді премій, адже вважаємо, що в реальному житті саме слідчі та прокурори виступають медіаторами під час укладення угоди про примирення між сторонами по справі.

Висновки. Медіація в Україні набула статусу соціального інституту, який сформувався внаслідок об'єктивної потреби в допоміжній для правосуддя системі, яка дозволить розвантажити судову систему та забезпечить її ефективне функціонування, а також вирішення спорів у швидкий, помірно витратний, конфіденційний та ефективний спосіб.

У роботі розв'язано поставлені завдання, а саме: проведено аналіз інституту медіації на відповідність норм міжнародно-правового

характеру та національного законодавства України. Вдалося визначити, що норми національного законодавства передбачають застосування інституту медіації в кримінально-правових відносинах. Це відбувається шляхом укладення угод про примирення між потерпілим та підозрюваним або обвинуваченим. Медіація в Україні містить процедуру налагодження взаєморозуміння засобом переговорів та відображає політику протидії корупції та кримінальним правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху, що вчиняються під впливом алкоголю, наркотичних засобів чи лікарських препаратів; протидії домашньому насильству.

Досліджено статус «медіатора» у кримінально-правових відносинах. Норми національного законодавства хоча і містять вказівки про статус медіаторів, проте потребують якісного доопрацювання. На нашу думку, надання повноважень слідчим та

прокурорам виступати як медіатори по справах буде більш доцільним, аніж створення мереж центрів для навчання медіаторів, які, відповідно до вимог Проекту Закону України «Про медіацію», не зобов'язані мати юридичну освіту. Таким чином можна вирішити ще одну проблему – не потрібно буде шукати тих самих медіаторів. Це буде більш якісним щодо надання кваліфікованої підтримки медіатора, за умови надання певних пільг для слідчих та прокурорів, буде менш затратним варіантом та, очевидно, прискорить термін якісного функціонування інституту медіації в Україні, зокрема щодо кримінально-правових відносин.

Таким чином, досягнуто поставлену мету – досліджено інститут медіації в кримінально-правових відносинах. Інститут медіації в Україні має існувати й розвиватись, оскільки він дає змогу улагодити конфлікти та досягти примирення між сторонами мирними цивілізованими засобами.

Список використаних джерел

1. Виноградова О.І. Проблеми запровадження інституту медіації. *Верховний Суд України: інформаційний сервер*. URL: <https://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/A58BF35F3FBD1BEC2257640004831B6> (дата звернення: 10.05.2021).
2. Де навчають медіаторів. *Національна асоціація медіаторів в Україні: сайт*. 15.12.2016. URL: <http://namu.com.ua/ua/info/mediation/where-to-study/> (дата звернення: 10.05.2021).
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.05.2021). Ст. 46.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 05.07.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.05.2021). Гл 35.
5. Лазаренко А.М., Остапчук Л.Г. Деякі аспекти застосування медіації у теорії кримінального права. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2021. Вип. 1. С. 232–234. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2021/59.pdf (дата звернення: 10.05.2021). (с 233)
6. Маан Б., Пі Р., Сергеева А., Сергеева С., Романадзе Л., Родченко В. Гар-Аналіз впровадження інституту медіації в Україні. 2020. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5f5/f7d/2a9/5f5f7d2a9b5cb356474501.pdf> (дата звернення: 10.05.2021). С. 8.
7. Марк Туллий Цицерон. О старости. О дружбе. Об обязанностях / Перевод с лат. и ком. В.О. Горенштейна. Издание подготовили В.О. Горенштейн, М.Е. Грабарь-Пассек, С.Л. Утченко. Москва : «Наука», 1993 (репринт текста издания 1974 г.). URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1423775001> (дата обращения: 10.05.2021).

8. Медіація у світі. *Національна асоціація медіаторів в Україні: сайт*. 15.12.2016. URL: <http://namu.com.ua/ua/info/mediation/in-the-world/> (дата звернення: 10.05.2021).
9. Микитин Ю.І. Медіація у кримінальних справах: деякі правові аспекти. Київ, 2006. 84 с. URL: http://aau.edu.ua/static/III/texts/mediation/mykytyn_monograph.pdf (дата звернення: 10.05.2021). С. 9
10. Проект Закону України «Про медіацію»: за реєстр. 19.05.2020 № 3504. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (дата звернення: 10.05.2021). ст. 1
11. Рекомендація R (85) 11 Комітету міністрів державам-членам стосовно положення потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу від 28.06.1985 р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_127#Text (дата звернення: 10.05.2021).
12. Рекомендація NR (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах : прийнята Комітетом міністрів на 679-й зуст. представників Комітету від 15.09.1999 р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828#Text (дата звернення: 10.05.2021).
13. Статистика ДТП в Україні за період з 01.01.2020 р. по 31.12.2020 р.: ДТП 12-2020. *Патрульна поліція: сайт*. URL: <http://patrol.police.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 10.05.2021).

Климюк І. М., Гленко А. В. Медіація в кримінально-правових відносинах

У статті досліджуються науково-теоретичні аспекти інституту медіації у світі та Україні зокрема. Досліджуються шляхи вирішення конфліктних ситуацій та наукові підходи стосовно позитивних та негативних особливостей запровадження інституту медіації в кримінально-правових відносинах. У роботі проводиться аналіз інституту медіації на відповідність норм міжнародно-правового характеру та національного законодавства України. Встановлено, що норми національного законодавства передбачають застосування інституту медіації у кримінально-правових відносинах, що відбувається шляхом укладення угод про примирення між потерпілим та підозрюваним або обвинуваченим. Досліджено статус «медіатора» у кримінально-правових відносинах та сформовано пропозиції щодо удосконалення норм чинного законодавства у сфері медіації. Запропоновано надати змогу слідчим та прокурорам виступати як медіатори та забезпечити для них заохочення, наприклад, зараховуючи угоди про примирення як розкриті справи або у вигляді премій, адже у реальному житті саме слідчі та прокурори іноді виконують роль медіатора під час укладення угоди про примирення між сторонами по справі. Сформовано визначення процедури медіації в кримінально-правових відносинах. Медіація в кримінально-правових відносинах є засобом встановлення домовленостей між потерпілим та підозрюваним або обвинуваченим, про відсутність складу злочину або кримінального правопорушення, або звільнення від кримінальної відповідальності шляхом переговорів, із можливістю надання компенсації стосовно кримінальних проступків або необережних нетяжких злочинів, які особа вчинила вперше, крім корупційних кримінальних правопорушень, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. Наслідком дії інституту медіації буде примирення між сторонами кримінального провадження до або під час судового розгляду. Таким чином, внаслідок примирення особа звільняється від кримінальної відповідальності за вчинене діяння.

Ключові слова: медіація, примирення, переговори, медіатор, угода про примирення, кримінально-правові відносини, сторони по справі.

Климяк И. Н., Иленко А. В. Медиация в уголовно-правовых отношениях

В статье исследуются научно-теоретические аспекты института медиации в мире и в Украине в частности. Исследуются пути решения конфликтных ситуаций и научные подходы относительно положительных и отрицательных особенностей введения института медиации в уголовно-правовые отношения. В работе проводится анализ института медиации на соответствие норм международно-правового характера и национального законодательства Украины. Установлено, что нормы национального законодательства предусматривают применение института медиации в уголовно-правовых отношениях, что происходит путем заключения договора о примирении между потерпевшим и подозреваемым или обвиняемым. Исследован статус «медиатора» в уголовно-правовых отношениях и сформированы предложения по совершенствованию норм действующего законодательства в сфере медиации. Предложено предоставить возможность следователям и прокурорам выступать в качестве медиаторов и обеспечить для них поощрения, например, причисляя соглашения о примирении в качестве раскрытых дел или в виде премий, ведь в реальной жизни именно следователи и прокуроры иногда выполняют роль медиатора при заключении соглашения о примирении между сторонами по делу. Сформировано определение процедуры медиации в уголовно-правовых отношениях. Медиация в уголовно-правовых отношениях является средством установления договоренностей между потерпевшим и подозреваемым или обвиняемым об отсутствии состава преступления или уголовного преступления или освобождения от уголовной ответственности путем переговоров, с возможностью предоставления компенсации относительно уголовных проступков или неосторожных нетяжелых преступлений, которые человек совершил впервые, кроме коррупционных уголовных преступлений, нарушений правил безопасности дорожного движения или эксплуатации транспорта лицами, которые управляли транспортными средствами в состоянии алкогольного, наркотического или другого опьянения или находились под воздействием лекарственных препаратов, снижающих внимание и скорость реакции, если она примирилась с потерпевшим и возместила причиненный ущерб или устранила причиненный вред. Следствием действия института медиации будет примирение между сторонами уголовного производства до либо во время судебного разбирательства. Таким образом, в результате примирения лицо освобождается от уголовной ответственности за совершенное деяние.

Ключевые слова: медиация, примирение, переговоры, медиатор, соглашение о примирении, уголовно-правовые отношения, стороны по делу.

Klymiuk I., Ilenko A. Mediation in criminal law relations

The article examines the scientific and theoretical aspects of the institute of mediation in the world and in Ukraine in particular. Ways of resolving conflict situations and scientific approaches to the positive and negative features of the introduction of the institution of mediation in criminal law are studied. The paper analyzes the institute of mediation for compliance with international law and national legislation of Ukraine. It is established that the norms of national legislation provide for the application of the institution of mediation in criminal law relations, which occurs through the conclusion of conciliation agreements between the victim and the suspect or accused. The status of a “mediator” in criminal law relations has been studied and proposals have been made to improve the norms of the current legislation in the field of mediation. It is suggested that investigators and prosecutors be given the opportunity to act as mediators and provide incentives for them, for example by including conciliation agreements as open cases or in the form of bonuses, because in real life investigators and prosecutors sometimes act as mediators in concluding conciliation agreements between parties. on the case. The definition of mediation procedure in criminal law relations is formed. Mediation in criminal law is a means of establishing agreements between the victim and the suspect or accused, on the absence of a corpus delicti or criminal offense, or exemption from criminal liability through negotiations, with the possibility of compensation for criminal offenses or negligent minor offenses. in addition to corruption offenses, traffic safety or traffic

Медіація в кримінально-правових відносинах

offenses by persons who have been driving under the influence of alcohol, drugs or other intoxicants or under the influence of drugs that reduce attention and speed of reaction, if it reconciled with the victim and compensated damages caused by it or eliminated the damage caused. The effect of the mediation institution will be reconciliation between the parties to the criminal proceedings before or during the trial. Thus, as a result of reconciliation, the person is released from criminal liability for the act.

Key words: mediation, conciliation, negotiations, mediator, conciliation agreement, criminal law relations, parties to the case.